

TKO SE BOJI DVOJEZIČNOSTI JOŠ? (DEFINIRANJE DVOJEZIČNOSTI)

*Ivana Špiranec**

Tehničko veleučilište u Zagrebu

Rad se bavi problematikom definiranja dvojezičnosti. U prvome su poglavlju izložene različite definicije dvojezičnosti na temelju kojih autorica uočava dvije temeljne distinkcije: pojedinačna/društvena dvojezičnost te jezična kompetencija/uporaba. Zaključak je da se realan opis dvojezičnosti kreće između minimalističkoga i maksimalističkoga određenja te pojavnosti, a preciznija se definicija dvojezičnosti može dobiti ako joj se pristupi tipološki. Ipak, autorica ističe jezičnu uporabu kao najbitniju odrednicu dvojezičnosti (Mackey, 1967; Weinreich, 1963; Grosjean, 1994; Cook, 2003). Cilj istraživanja koje je prikazano u radu jest dobiti uvid u to kako laici doživljavaju dvojezičnost te odrediti čimbenike koji taj doživljaj oblikuju. Na taj se način želi lingvističkomu viđenju dodati subjektivno viđenje fenomena dvojezičnosti. Kao statistički značajne varijable pokazat će se samoprocjena razine jezičnoga umijeća, samoprocjena jezičnih vještina, dob početka učenja drugoga jezika te jezična uporaba na drugome jeziku.

Ključne riječi: definicije dvojezičnosti, podjela, samoprocjena dvojezičnosti, čimbenici

* Ivana Špiranec, Tehničko veleučilište u Zagrebu; ivana.spiranec@tvz.hr

1. UVOD

Dvojezičnost nije fenomen modernoga doba. Ona postoji već barem 5000 godina (Mackey, 1978). Jakobson (1953) je smatrao da centralno mjesto unutar lingvističke teorije pripada dvojezičnosti, a Mackey (1967:11) je pred gotovo polja stoljeća ustvrdio da je polovica stanovništva dvojezična. Ako se uzme u obzir podatak da se danas u svijetu govori oko 6000 jezika u približno 200 zemalja, očito je da su mnoge države dvojezične ili višejezične (Dewaele et al., 2003). Iz navedenoga proizlazi da je dvojezičnost, a ona u ovome radu pretpostavlja i višejezičnost, češća od jednojezičnosti. Ne čudi, stoga, što fenomen dvojezičnosti zauzima središnje mjesto unutar mnogih lingvističkih, ali i nelingvističkih znanstvenih disciplina. Njome se živo bave sociolingvistika, kontaktna lingvistika, psiholingvistika, neurolingvistika, istraživanja procesa ovladavanja inim jezikom (engl. SLA – *Second Language Acquisition research*), a ponajviše istraživanja dvojezičnosti (engl. *bilingual research*) i višejezičnosti (engl. *multilingual research*).

Iako se o dvojezičnosti puno raspravlja, još uvijek ne postoji jedna općeprihvaćena definicija. Dvojezičnost se najčešće povezuje s usvajanjem dvaju jezika od rane dobi i to u prirodnome kontekstu ovladavanja. Međutim, u doba kada je znanje više jezika postalo imperativ, što je dodatno potpomognuto globalizacijskim procesima i dominacijom engleskoga jezika koji uživa status *lingue france*, ograničiti dvojezičnost isključivo na prirodni kontekst nepravedno je i ne odgovara objektivnoj stvarnosti. U takvome ozračju, prisutne su dvije značajne tendencije. Kao prvo, nerazumljivi su strahovi naspram dvojezičnosti s obzirom na kognitivni razvoj i razvoj ličnosti o čemu se podosta pisalo, a koji se danas uglavnom pripisuju neadekvatnim metodama poučavanja i povezuju s kulturološkim strahovima (Skutnabb-Kangas i Toukoma, 1976; Cummins, 2009). Složit ćemo se s Haugenom (1972: 309) koji smatra da je „nužnost majka dvojezičnosti“ i Beardsmoreom (2003) koji smatra da je dvojezičnost neizbježna, a strahovi koji je se tiču posve neopravdani. I dok Beardsmore (2003) u naslovu svojega članka postavlja pitanje „Tko se boji dvojezičnosti“, mi se danas s punim pravom trebamo zapitati tko se boji dvojezičnosti još?

Kao drugo, nisu novost sve brojnija nastojanja da se promiče višezjezičnost koja je uklopljena u nastavu i usmjerena na sadržaj koji se poučava, a ne samo na poučavanje određenoga jezika. Dakle, postoje brojni vidovi dvojezične nastave bilo da se odnose na učenje stranoga jezika u sklopu obveznoga ili dodatnoga obrazovanja, razvoj dvojezičnosti kod manjina kao preduvjet za njihovo uključivanje u društvenu i jezičnu zajednicu, razvoj dvojezičnosti u okviru programa 'uranjanja' ili pak u sklopu programa obogaćivanja kada učenici u okviru obveznoga obrazovanja pohađaju nastavu na dvama ili više jezika. Nadalje, kada se govori o razvoju dvojezičnosti u institucionaliziranome kontekstu, poznato je da je glavni cilj nastave stranih jezika povećanje razine komunikacijske kompetencije kod učenika. Pritom je ključno pitanje je li taj cilj usmjeren prema 'stvaranju' savršenih dvojezičnih govornika ili 'stvaranju' korisnika različitih jezika (Cook, 2003) koji te jezike učinkovito rabe. Zaključci do kojih se došlo razlaganjem i mjerenjem konstrukta komunikacijske kompetencije upućuju da razvoj dvojezičnosti varira od osobe do osobe, a također varira i razina umijeća iz jezičnih djelatnosti. Ako se razloži sintagma komunikacijska kompetencija, jasno je da se ona zapravo odnosi na 'kompetenciju za komuniciranje' (Bagarić i Mihaljević Djigunović, 2007: 84-93). Dakle, možemo se zapitati je li najbitnija odrednica dvojezičnosti svrsihodna uporaba.

U kojemu god okviru promišljali dvojezičnost, riječ je o dinamičnome procesu koji je nemoguće do kraja precizno odrediti jer se jezici u kontaktu konstantno isprepliću. Proces se ovladavanja inim jezikom može shvatiti i kao konstantno pregovaranje između zahtjeva koje smo stavili pred učenike te njihovih sposobnosti, očekivanja i zadanih ciljeva. Iz svega navedenog, jasno je da određenje dvojezičnosti ima relevantne primijenjeno-lingvističke implikacije. Nameće se zahtjev za što jasnijom operacionalizacijom fenomena dvojezičnosti jer to direktno utječe i na ciljeve koje postavljamo učenicima u nastavi stranih jezika. Stoga ćemo u teorijskome dijelu rada izložiti detaljan opis dvojezičnosti kako bismo osvijestili različite pojavnosti toga procesa te time produbili svoje spoznaje s ciljem formuliranja što jasnije definicije.

Potaknuti spomenutim razmišljanjima, proveli smo istraživanje koje će biti izloženo u drugome dijelu rada. Istraživanje je provedeno sa 113 ispitanika kojima je hrvatski prvi jezik, a engleski jezik jedan od

sljedećih jezika kojim su ovladali. Istraživanjem smo željeli otkriti koji čimbenici bitno oblikuju samoprocjenu dvojezičnosti. Pritom se naslanjamo na istraživanje koje su proveli Sia i Dewaele (2006) o čemu pišu u svojem članku „Are you bilingual?“. Oni su u svoje istraživanje uključili 45 ispitanika iz različitih zemalja te zatražili od njih da odgovore smatraju li se dvojezičnim osobama. Potom su tu nezavisnu varijablu doveli u suodnos s različitim sociobiografskim čimbenicima, kao i samoprocjenom razine jezičnoga umijeća ispitanika. Rezultati njihova istraživanja sugeriraju da su dvojezični govornici mlađi, što su autori pripisali njihovom elastičnijem poimanju dvojezičnosti dok stariji ispitanici primjenjuju restriktivnije definicije dvojezičnosti. Rezultati upućuju i da osobe koje uče drugi jezik ne procjenjuju sebe dvojezičnima, a autori smatraju da je tomu tako jer takvi ispitanici smatraju da još nisu postigli ciljnu razinu jezičnoga umijeća. Zanimljiv je podatak da se ispitanici kojima je engleski prvi jezik većinom ne smatraju dvojezičnima. Sia i Dewaele (2003) to objašnjavaju činjenicom da je engleski jezik postao *lingua franca* i vjerojatno takvi govornici imaju manje prilika za uporabu svojega drugog jezika.

2. DEFINICIJE DVOJEZIČNOSTI

Slijedi pregled različitih definicija dvojezičnosti, a potom i kratak osvrt. Bloomfield (1933: 55-56) je smatrao da „u slučajevima kada ovladavanje drugim jezikom nije popraćeno gubitkom u materinskome jeziku, to vodi ka dvojezičnosti“, a dvojezična je osoba ona koja „vlada sustavima dvaju jezika kao izvorni govornik“ (engl. *native-like control of two languages*). U nastavku Bloomfield pojašnjava da „se ne može precizno odrediti stupanj savršenosti prema kojemu netko postaje dvojezična osoba jer je takva distinkcija relativna“.

Mackey (1967: 51) se slaže da dvojezičnost treba shvatiti kao „relativan pojam koji uključuje ne samo uporabu dvaju jezika, već više njih“. On dvojezičnost definira kao „naizmjeničnu uporabu dvaju ili više jezika od strane jedne osobe“ (Mackey, 1967: 51). Mackey (1967) smatra kako opis dvojezičnosti mora obuhvatiti stupanj dvojezičnosti (engl. *degree*), funkciju (engl. *function*), alternaciju (engl. *alternation*) i

interferenciju (engl. *interference*). Stupanj dvojezičnosti odnosi se na razinu jezičnoga umijeća (engl. *language proficiency*), funkcija se odnosi na jezične uporabe od strane dvojezičnoga govornika, alternacijom se nastoji definirati do koje mjere dvojezični govornik izmjenjuje jezike, a interferencijom koliko je govornik sposoban dva jezika držati odvojenima.

Weinreich (1963: 5) definira dvojezičnost kao „naizmjeničnu uporabu dvaju jezika“ te naglašava da dvojezičnost podrazumijeva i višejezičnost tj. „naizmjeničnu uporabu triju ili više jezika“, a „dvojezični govornik je mjesto jezičnoga kontakta“.

Haugen (1953: 7) smatra da dvojezičnost „počinje kada govornik jednoga jezika može proizvesti potpune, smisaone iskaze u drugome jeziku“. On dvojezičnu osobu opisuje kao „laboratorij interakcije lingvističkih uzoraka koji se suprotstavljaju“ (Haugen, 1953:4).

Diebold (1964) smatra da dvojezičnost obuhvaća i početnu fazu kada govornik dolazi u kontakt s drugim jezikom (engl. *incipient bilingualism*). Hockett (1958: 16) tvrdi da osoba ne mora biti u stanju proizvesti jezik već ga samo razumjeti, a to naziva pasivnom ili receptivnom dvojezičnošću. Macnamara (1967) smatra da je dvojezična osoba i ona koja posjeduje minimalnu kompetenciju u samo jednoj od četiri jezične vještine u jeziku koji joj nije materinski.

Halliday et al. (1968) dvojezičnim tj. *ambiligvalnim* osobama (engl. *ambilingual*) smatraju one koje su sposobne funkcionirati jednako dobro u bilo kojemu od jezika u svim domenama aktivnosti bez tragova jednoga jezika u drugome.

Beardsmore u svojem djelu *Bilingualism - Basic Principles* (1986), u kojemu se poglavito bavi pojedinačvom dvojezičnošću, daje pregled različitih definicija dvojezičnosti te već na samom početku daje naslutiti da se fenomen dvojezičnosti čini neuhvatljivim upravo zbog njegove glavne karakteristike – interdisciplinarnosti, složivši se s Hornbyem (1977:8). On, stoga, fenomenu dvojezičnosti pristupa tipološki nabrajajući različite podvrste dvojezičnosti, jer smatra da se unutar pojedinih kategorija lakše može doći do valjane definicije.

Hamers (1981) razlikuje pojedinačvu od društvene dvojezičnosti. On definira društvenu dvojezičnost ili *bilingvizam* (engl. *bilingualism*) kao „stanje jezične zajednice u kojoj su dva jezika u kontaktu“ što rezultira time da se „dva koda mogu rabiti prilikom interakcije“ te da je određen

broj pojedinaca dvojezičan; tj. društvena dvojezičnost uključuje i pojedinčevu dvojezičnost. Pojedinčevu dvojezičnost ili *bilingualnost* (engl. *bilinguality*) definira kao „psihološko stanje pojedinca koji ima pristup više nego jednome lingvističkom kodu kao sredstvu društvene komunikacije“, a pritom stupanj pristupa (engl. *degree of access*) varira s obzirom na različite dimenzije kao što su psihološka, kognitivna, psiholingvistička, društvena, sociološka, sociolingvistička, društveno-kulturološka i lingvistička.

Skutnabb-Kangas (1984: 90) kaže da je „dvojezična osoba ona koja može funkcionirati na dva (ili više) jezika, bilo u jednojezičnoj ili višejezičnoj zajednici, u skladu s društveno-kulturološkim zahtjevima koji su usmjereni prema komunikacijskoj i kognitivnoj kompetenciji pojedinca od strane zajednice ili pojedinca“, te ona osoba koja se može „pozitivno poistovjetiti s obje (ili više njih) jezične skupine (i kulture) ili njezinim dijelovima“.

Hakuta (1986: 4) ostavlja otvoreno pitanje definiranja dvojezičnosti. On se slaže s Haugenom i smatra da dvojezičnost počinje kada „govornik jednoga jezika može proizvesti smislaone iskaze na drugome jeziku“, a ne može se ograničiti samo na osobe koje vladaju dvama jezicima poput izvornih govornika. Hoffman (1991: 31) smatra da je dvojezičnost relativan pojam iz bilo kojega gledišta promatramo. Grosjean (1994: 1656) definira dvojezičnu osobu kao onu „koja rabi dva ili više jezika u svakodnevnom životu“. Mohanty (1994: 13) vidi dvojezične osobe ili zajednice kao one koje imaju „sposobnost (engl. *ability*) ispuniti komunikacijske potrebe pojedinca (engl. *the self*) i društva kako bi normalno funkcionirale na dva ili više jezika prilikom interakcije s drugim govornicima na nekome ili svakome od tih jezika“. Cook (2003: 5) umjesto pojma dvojezična osoba, predlaže pojam korisnik drugoga jezika (engl. *L2 user*) koji definira kao „osobu koja rabi drugi jezik za svoje potrebe u svakodnevnom životu“.

U uvodu u poglavlje „Dvojezičnost i višejezičnost“ Jelaska (2005: 38-48) kaže da je „osnovno značenje dvojezičnosti vladanje, odnosno služenje dvama jezicima“. Autorica smatra da dvojezičnost možemo shvatiti i kao korištenje dvama idiomima nekoga jezika npr. standardnoga i govornoga, iako je uvriježeno mišljenje da je „idealni dvojezični govornik onaj koji je naučio standardne idiome različitih jezika i njima suvereno vlada (2005:38)“.

Sia i Dewaele (2006:5) predlažu vrlo fleksibilnu definiciju dvojezičnosti koja se kreće između:

- ekstremnih jednojezičnih govornika (engl. *extreme monolinguals*) koji ne umiju funkcionalno niti kreativno rabiti niti jedan drugi jezik osim prvoga jezika tj. u drugome jeziku vladaju nekim riječima ili frazama, a ova se skupina može odnositi i na one koji su u početnome stadiju usvajanja jezika;
- ekstremnih dvojezičnih govornika (engl. *extreme bilinguals*), tj. onih koji su odrastali u dvojezičnosti, koji su počeli usvajati drugi jezik prije adolescencije, ili one koji su do te mjere tečni u drugome jeziku da ih se može smatrati dvojezičnima.

Autori zaključuju da postoji kontinuum jednojezičnost–dvojezičnost, a dvojezične su osobe one koje se mogu uklopiti u neku od definicija uzduž kontinuuma.

Ako pomnije sagledamo pobrojene definicije, očito je da različiti autori definiraju dvojezičnost prema različitim kriterijima. Uočljive su dvije temeljne distinkcije na temelju kojih su formulirane definicije, a to su distinkcija pojedinčeva/društvena dvojezičnost, te distinkcija jezična kompetencija/uporaba.

Većina autora kao kriterij odabiru jezičnu uporabu, primjerice: Mackey (1967), Weinreich (1963), Grosjean (1994), Cook (2003) itd. Drugi autori definiraju dvojezičnost s obzirom na jezičnu kompetenciju, kao na primjer: Hockett (1958), Macnamara (1967) ili Hakuta (1986). I unutar ove se podjele mogu uočiti razlike pa tako Skutnabb-Kangas (1984:90) definira dvojezičnost s obzirom na edukacijske ciljeve, dok Mohanty (1994) definira dvojezičnost kroz društveno-komunikativnu dimenziju, baš kao i Hamers (1981) ili Halliday et.al. (1968) U nekim su definicijama ključne odrednice dvojezičnosti dob i kontekst usvajanja drugoga jezika, kao na pr. u definiciji Sie i Dewaelea (2006).

Kada je riječ o kompetencijama dvojezičnoga govornika kao kriteriju, jasno je da su izložene definicije uglavnom općenite i ne određuju potrebnu razinu jezičnoga umijeća za dvojezičnoga govornika. Štoviše, može se zaključiti da pobrojene definicije variraju između minimalističke odrednice dvojezičnosti koju je predložio Diebold (1964), a koja već jezični kontakt smatra dvojezičnošću te maksimalističke odrednice koju je predložio Bloomfield (1933), a koja podrazumijeva vladanje jezikom poput izvornih govornika tj. 'apsolutnu dvojezičnost'

(naziv preuzet iz Jelaska, 2005:42). Te dvije ekstremne definicije nisu realan opis dvojezičnosti jer vrlo usko sagledavaju taj fenomen. Sama činjenica da je došlo do jezičnoga kontakta (Diebold, 1964) nije dovoljan uvjet za dvojezičnost, kao niti definiranje dvojezičnosti iz gledišta jednojezičnosti, kako to čini Bloomfield (1933). Postojanje dvojezičnoga govornika koji savršeno vlada obama jezičnim sustavima nerealno je očekivanje i pitanje je postoji li takva osoba. Čak i Bloomfield (1933:56) u nastavku svoje definicije kaže da se ne može precizno odrediti kada točno neka osoba postaje dvojezična te ustanovljuje da je dvojezičnost relativan pojam čemu pridonosi i interdisciplinarna priroda toga fenomena, a s tom se tvrdnjom slaže i većina autora.

Paralelno s brojnim raspravama o prednostima i manama dvojezičnosti, oprečnim minimalističkim ili pak maksimalističkim viđenjima dvojezičnosti, odvija se dvojezičan razvoj koji je bitno različit od pojedinca do pojedinca. Živimo u doba kada dvojezični govornici brojem premašuju jednojezične te možemo zaključiti da je dvojezični (i višejezični) govornik postao standard prema kojemu treba težiti. Dvojezičnost treba definirati u odnosu na pojedinca - korisnika jezika, a ne imaginarne govornike koji bi trebali savršeno vladati jezicima. Mackey je to jezgrovito sažeo u jednoj rečenici: „*Bilingualism is not a phenomenon of language; it is characteristic of its use.*“ (u Mayor i Pugh, 1987: 295). Skloniji smo, stoga, prikloniti se tvrdnji da je jezična uporaba najbitnija odrednica dvojezičnosti, kao što to tvrde Mackey (1967), Weinreich (1963), Grosjean (1994), Cook (2003). U situacijama kada je to nužno, govornici različitih jezika iznađu načine za djelotvorno komuniciranje. Iz svega proizlazi da je dvojezičnost posljedica djelotvorne uporabe više jezika tj. čini se najprimjerenije dvojezičnost odrediti kao **uporabu dvaju ili više jezika** (Mackey, 1967, Weinreich, 1963, i drugi).

3. *PODJELE DVOJEZIČNOSTI*

U nastavku iznosim detaljnu podjelu dvojezičnosti koju su načinili autori Hamers i Blanc (2000), a upotpunit ćemo je podjelom Jelaske (2005).

Hamers i Blanc (1989, u Hamers i Blanc, 2000:6) predlažu da se individualna ili pojedinačna dvojezičnost nazove *bilingualnost* (engl. *bilinguality*), a društvena dvojezičnost- *bilingvizam* (engl. *bilingualism*). Hamers i Blanc (1989, u Hamers i Blanc, 2000:26-30) podjelu pojedinačne dvojezičnosti temelje na šest različitih kriterija: kompetencije u oba jezika, kognitivne organizacije, dobi usvajanja jezika, prisutnosti ili neprisutnosti skupine izvornih govornika drugoga jezika u društvenoj zajednici, društvenoga statusa oba jezika, grupnoga i kulturnoga identiteta. U nastavku slijedi sažeti pregled njihove iscrpne podjele.

- a) S obzirom na kompetenciju, dvojezičnost može biti:
- a) uravnotežena ako dvojezična osoba posjeduje podjednake kompetencije u oba jezika iako to ne podrazumijeva posjedovanje visoke razine jezičnoga umijeća u oba jezika niti sposobnost uporabe oba jezika u svim komunikacijskim situacijama;
 - b) dominantna ako dvojezična osoba posjeduje višu razinu jezičnoga umijeća iz jednoga jezika.
- b) S obzirom na kognitivni ustroj¹, dvojezičnost može biti:
- c) usklađena (engl. *coordinate*) - prijevodne istoznačnice u dvama jezicima odgovaraju dvama različitim skupovima spoznajnih jedinica;
 - d) složena (engl. *compound*) - dvije skupine jezičnih znakova povezuju se s jednim skupom značenja.
- c) Prema dobi, Hamers i Blanc (2000) razlikuju:
- e) dječju dvojezičnost² (od rođenja do deset, jedanaest godina) koja može biti istodobna ili simultana (dijete usvaja oba jezika od početka svoga jezičnog razvoja) te naknadna ili konsekutivna (dijete usvaja drugi jezik nakon što je usvojilo jezične osnove prvoga jezika);
 - f) mladenačku ili adolescentsku dvojezičnost (od jedanaest do sedamnaest godina);

¹ Weinreich (1968: 9-11) je razlikovao i podređenu ili subordiniranu dvojezičnost (engl. *sub-coordinate*) u slučajevima kada je dvojezični govornik kroz prvi jezik uspostavio primarni skup značenja, a potom njima pridružio lingvistički sustav drugoga jezika.

² Paradis (2004) razlikuje ranu dvojezičnost (do 6. godine života), kasnu dvojezičnost (do puberteta) te odraslu dvojezičnost (nakon puberteta).

- dvojezičnost odraslih (nakon 17 godine).
- d) Prema prisutnosti/neprisutnosti skupine izvornih govornika drugoga jezika u društvenoj zajednici razlikuju:
 - okolinsku dvojezičnost (engl. *endogenous*) - primjerice, kada govornik hrvatskoga usvaja engleski jezik na engleskome govornom području;
 - izvanokolinsku dvojezičnost (engl. *exogeneous*)- primjerice, kada govornik hrvatskoga jezika usvaja engleski jezik u svojoj domovini.
- e) Prema društvenom statusu dvojezičnost može biti:
 - pozitivna (engl. *additive*) - ako oba jezika uživaju visok društveno-kulturni status u društvenoj zajednici to potiče razvoj dvojezičnosti;
 - negativna (engl. *subtractive*) - ako drugi jezik uživa viši status od materinskoga to može usporiti kognitivni razvoj djeteta.
- f) Prema grupnome i kulturnome identitetu Hamers i Blanc (2000) nabrajaju sljedeće podvrste dvojezičnosti:
 - dvokulturalna/bikulturalna dvojezičnost (engl. *bicultural bilinguality*) - dvojezična se osoba identificira kao član obje društveno-jezične skupine te je oni prihvaćaju kao člana;
 - jednokulturalna/monokulturalna dvojezičnost (engl. *L1 monocultural bilinguality*) - osoba se identificira s društveno- kulturnom zajednicom svoga prvog jezika;
 - uklopljena ili akulturalna dvojezičnost (engl. *L2 acculturated bilinguality*) - osoba se ne uspijeva identificirati s društveno-kulturnom zajednicom svoga prvog jezika već teži identificiranju s istom drugoga jezika;
 - nekulturalna/dekulturalna dvojezičnost (engl. *deculturated bilinguality*) - dvojezična se osoba odriče pripadnosti društveno-kulturnoj zajednici svoga prvog jezika, a ne uspijeva se identificirati niti s istim vrijednostima u drugome jeziku (prema Hamers i Blanc, 2000: 26-30).

Ovaj pregled upotpunit ćemo podjelom po jezičnim djelatnostima autorice Jelaska (2005: 44). Autorica (2005) u svojoj knjizi iscrpno iznosi različite podjele dvojezičnosti, a unutar podjele po jezičnim djelatnostima razlikuje sljedeće:

- a) pasivnu od aktivne dvojezičnosti. Osoba koja se služi drugim jezikom aktivno je dvojezična tj. sposobna je govoriti i pisati na drugome jeziku. Pasivno dvojezična osoba samo je u stanju razumjeti drugi jezik tj. sposobna je govoriti i čitati na drugome jeziku;

- b) razvojnu dvojezičnost. Postoji razlika između pasivne i *prijamne* (receptivne) dvojezičnosti i također između aktivne i *proizvodne* (produktivne) dvojezičnosti. Prijamna dvojezičnost nastaje „uslijed aktivnoga slušanja“, a proizvodna „kada se govornik služi jezičnim djelatnostima na oba jezika bez prevođenja s jednoga jezika na drugi“ (Pavličević- Franić, 2003, prema Jelaska, 2005: 44). Između ovih dviju faza, prijamne i proizvodne, autorica govori o *oponašajnoj* (reproduktivnoj) fazi koja „uključuje samostalno strukturirane izraze na drugome jeziku na temelju slušanja, ponavljanja i govorenja“;
- c) funkcionalnu dvojezičnost³, koja označava vladanje jezicima aktivno ili pasivno ovisno o situaciji.

Iz izloženoga pregleda jasno je koliko je dvojezičnost složen fenomen. Ukoliko se želi preciznije odrediti to je nužno učiniti tipološki.

4. ISTRAŽIVANJE

4.1. Cilj istraživanja

Cilj je našega istraživanja bio dobiti uvid u uvriježene stavove o dvojezičnosti koji su prisutni među laicima i time upotpuniti lingvističko viđenje dvojezičnosti. Zavisne varijable, koje su pobrojene u nastavku, staviti ćemo u suodnos s nezavisnom varijablom, kako bismo odredili relevantne čimbenike koji oblikuju doživljaj dvojezičnosti. Time želimo dodatno rasvijetliti pojam dvojezičnosti i identificirati njegove bitne odrednice na temelju samoprocjene laika.

Bilo da je riječ o usvajanju jezika u prirodnome kontekstu ili učenju stranih jezika u institucionaliziranome kontekstu, istraživanja potvrđuju da raniji početak ovladavanja inim jezicima vodi ka uspješnijem savladavanju istih (Singleton, 2001; 2003). Isto vrijedi i za usvajanje drugoga jezika u prirodnome kontekstu jer govornik ima mnogo prilika za svrsihodnu uporabu jezika, a poznata je i ključna uloga afektivnih

³ Houston (1972, u Beardsmore 1986), primjerice, kada govori o funkcionalnoj dvojezičnosti razlikuje primarne dvojezične govornike (engl. *primary/natural bilingual*) koji su usvajali dva jezika u prirodnome kontekstu za razliku od sekundarnih dvojezičnih govornika (engl. *secondary bilingual*) koji su ovladali drugim jezikom u institucionaliziranome kontekstu.

faktora, između ostalih i motivacije (Schumann, 1976; Stern, 1983; Gardner, 1985) za uspješno ovladavanje inim jezicima. Iz navedenih su razloga odabrane pobrojene čestice i pridodane varijablama koje su predložili Sia i Dewaele (2006) – samoprocjena razine jezičnoga umijeća i jezičnih vještina. Predvidjeli smo da bi se pobrojani čimbenici mogli pokazati kao bitni pri samoprocjeni dvojezičnosti. Prema tome, u nastavku su definirane sljedeće varijable:

- nezavisna varijabla: vlastiti doživljaj ispitanika o tome smatraju li se dvojezičnim osobama,
- zavisne varijable: dob početka učenja drugoga jezika, samoprocjena razine jezičnoga umijeća, samoprocjena jezičnih vještina, motivacija za učenje stranih jezika, jezična uporaba, boravak na stranome govornom području.

4.2. Instrument

Istraživanje koje smo proveli naslanja se na slično istraživanje Siae i Dewaelea (2006) čiji smo instrument prilagodili potrebama našega istraživanja. Ispitanicima je rečeno da se provodi istraživanje o učenju stranih jezika. Zamoljeni su oni ispitanici koji se služe stranim jezicima da ispune anonimnu anketu na hrvatskome jeziku koja se sastoji od tri dijela.

U prvome smo se dijelu usredotočili na sakupljanje sociobiografskih podataka o ispitanicima tj. prikupljeni su podaci o spolu, dobi i obrazovanju ispitanika te jezicima kojima su ispitanici ovladali nakon hrvatskoga.

U drugome su dijelu ankete ispitanici odgovarali na sljedeće pitanje:

Smatrate li se dvojezičnom (višejezičnom) osobom? DA NE

U trećemu smo dijelu ankete željeli prikupiti podatke koji se tiču ovladavanja inim jezicima, i to s obzirom na dob početka učenja drugoga jezika, jezičnu uporabu drugoga jezika, motiviranost za učenje stranih jezika te boravak u inozemstvu. Ispitanici u ovom dijelu ankete također iznose i samoprocjenu razine jezičnoga umijeća na skali od 1-10, a potom i svake jezične vještine zasebno (čitanje, pisanje, govorenje, slušanje) na Likertovoj skali od 1 do 5.

4.3. *Ispitanici*

U istraživanju su sudjelovali ispitanici kojima je prvi jezik hrvatski, a engleski uglavnom drugi jezik ili jedan od sljedećih jezika kojim su ovladali. Uzorak je bio slučajan i prigodan. Svi su ispitanici učili drugi jezik u institucionaliziranome kontekstu tj. u okviru obveznoga obrazovanja, a dio njih i u školama stranih jezika. Svega je nekoliko ispitanika živjelo na stranome govornom području, ali ih je veći broj neko vrijeme boravio na stranome govornom području. U istraživanju je sudjelovalo 113 ispitanika u dobi od 20 do 67 godina i to 56 muškaraca i 57 žena. 66 ispitanika iz istraživanja je u dobi od 19 do 30 godina, 26 ispitanika u dobi između 30 i 40 godina, 12 ispitanika u dobi između 40 i 50 godina, a 9 ispitanika iznad 50 godina. Nadalje, u istraživanju je sudjelovalo 22 ispitanika sa završenom srednjom školom, 45 studenata različitih fakulteta, 32 ispitanika s fakultetskim obrazovanjem i njih 14 s akademskim titulama. Na temelju Hi-kvadrat testa ustanovljena je podjednaka raspodjela ispitanika kada je riječ o dobi, spolu i obrazovanju s obzirom na dvojezičnost.

Iako središnje mjesto u ovome radu zauzima opis dvojezičnosti, ona pretpostavlja i višejezičnost. Od ukupno 113 ispitanika, 108 je ispitanika ovladalo engleskim jezikom kao drugim jezikom. Pored engleskoga jezika 33 se ispitanika služi njemačkim jezikom, 5 ispitanika talijanskim jezikom, 2 ispitanika španjolskim jezikom, 3 ispitanika francuskim jezikom, po 2 ispitanika ruskim i slovačkim jezikom, a po jedan ispitanik slovenskim, mađarskim ili japanskim jezikom. Više višejezičnih ispitanika prisutno je kod ispitanika koji se smatraju dvojezičnima.

5. ANALIZA PODATAKA

Dobiveni su podaci statistički analizirani. Koristeći se t-testom doznali smo koji su čimbenici relevantni pri samoprocjeni dvojezičnosti⁴. Slijedi analiza podataka prema zavisnim varijablama.

⁴ Kada se prilikom analize podataka koristimo nazivom 'jednojezičnost', to se odnosi se na subjektivnu procjenu razine jezičnoga umijeća od strane ispitanika. Jednako vrijedi i za korištenje nazivom 'dvojezičnost'.

5.1. Dob početka učenja drugoga jezika

Tablica 1. Deskriptivna statistika za dob početka učenja drugoga jezika

		Smatrate li se dvojezičnom osobom		
		N	M	SD
Dob početka učenja engleskoga jezika	Ne	48	10,54	3,925
	Da	65	8,28	2,924

Iz Tablice 1. vidljivo je da je prosječna dob početka učenja engleskoga jezika značajno niža u skupini dvojezičnih u odnosu na one ispitanike koji su jednojezični ($t=3,517$; $df=111$; $p<,01$). Prosječna je dob u skupini dvojezičnih $M=8,28$ godina, dok je u skupini jednojezičnih $M=10,54$ godina.

5.2 Samoprocjena razine jezičnoga umijeća

Tablica 2. Deskriptivna statistika za samoprocjenu razine jezičnoga umijeća

		Smatrate li se dvojezičnom osobom		
		N	M	SD
Samoprocjena razine jezičnoga umijeća	ne	48	4,65	1,929
	da	65	7,14	1,273

Iz Tablice 2. proizlazi da postoji značajna razlika u samoprocjeni razine jezičnoga umijeća između onih koji se smatraju dvojezičnim osobama i onih koji to nisu ($t=-7,786$; $df=76,3$; $p<,01$). Dvojezični procjenjuju svoju razinu znanja znatno višom ($M_{dvojezični}=7,14$; $M_{jednojezični}=4,65$).

5.3. Samoprocjena jezičnih vještina

Prema Tablici 3. postoji značajna razlika u samoprocjeni vještina govorenja, slušanja, čitanja i pisanja engleskoga jezika između onih koji se smatraju dvojezičnim osobama i onih koji to nisu. Dvojezične osobe procjenjuju se značajno boljima u svim ovim vještinama:

- govorenje: $M_{\text{dvojezični}}=3,69$; $M_{\text{jednojezični}}=2,73$, a t-test iznosi $t=-6,064$; $df=111$; $p<,01$
- slušanje: $M_{\text{dvojezični}}=4,34$; $M_{\text{jednojezični}}=3,52$, a t-test iznosi $t=-5,724$; $df=111$; $p<,01$
- čitanje: $M_{\text{dvojezični}}=4,06$; $M_{\text{jednojezični}}=3,33$, a t-test iznosi $t=-4,322$; $df=84,9$; $p<,01$
- pisanje: $M_{\text{dvojezični}}=3,35$; $M_{\text{jednojezični}}=2,54$, a t-test iznosi $t=-4,234$; $df=111$; $p<,01$.

Tablica 3. Deskriptivna statistika za samoprocjenu jezičnih vještina

	Smatrate li se			
	dvojezičnom osobom	N	M	SD
Samoprocjena vještine govorenja	Ne	48	2,73	,984
	Da	65	3,69	,705
Samoprocjena vještine slušanja	Ne	48	3,52	,850
	Da	65	4,34	,668
Samoprocjena vještine čitanja	Ne	48	3,33	,975
	Da	65	4,06	,747
Samoprocjena vještine pisanja	Ne	48	2,54	1,071
	Da	65	3,35	,959

5.4. Motivacija za učenje stranih jezika

Tablica 4. Deskriptivna statistika za motivaciju za učenje stranih jezika

		Smatrate li se dvojezičnom osobom		
		ne	da	ukupno
Jeste li još uvijek motivirani za učenje stranih jezika?	ne	14	8	22
	da	34	57	91
Ukupno		48	65	113

Iz Tablice 4. proizlazi da u skupini dvojezičnih ima više onih koji su trenutno motivirani za učenje jezika u usporedbi sa skupinom jednojezičnih. Ipak, ta razlika u ovome uzorku, uz rizik od statističke pogreške od 1% nije značajna ($\chi^2=3,988$; $p>,01$) iako postoji tendencija kod dvojezičnih ispitanika ka većoj motiviranosti.

5.5. Jezična uporaba

Tablica 5. Deskriptivna statistika za jezičnu uporabu

	Smatrate li se dvojezičnom osobom	N	M	SD
	Da	65	2,45	1,146

Na skali odgovora od 1 do 5, gdje je 1-svakodnevno, a 5-nikad, ispitanici su trebali procijeniti koliko često upotrebljavaju engleski jezik u svakodnevnoj komunikaciji. Budući da manji broj ispitanika na skali označava češću uporabu engleskoga jezika, iz rezultata je vidljivo da dvojezične osobe rabe engleski jezik češće od onih koje su jednojezične ($M_{\text{dvojezični}}=2,45$; $M_{\text{jednojezični}}=3,02$). Ova je razlika s obzirom na učestalost jezične uporabe i statistički značajna ($t=2,698$; $df=111$; $p<.01$) te se može zaključiti da se dvojezične osobe češće koriste stranim jezikom u svakodnevnoj komunikaciji.

5.6. Boravak na stranom govornom području

Tablica 6. Deskriptivna statistika za boravak na stranome govornom području

		Smatrate li se dvojezičnom osobom		
		ne	da	ukupno
Boravak na stranome govornom području	ne	44	48	92
	da	4	17	21
Ukupno		48	65	113

Iz Tablice je 6. vidljivo da je i u skupini dvojezičnih i u skupini jednojezičnih manjina ispitanika učila strani jezik boraveći u inozemstvu. Taj je postotak nešto veći kod dvojezičnih, no nedovoljno da se mogla utvrditi statistički značajna razlika u raspodjeli prema toj varijabli. Hi-kvadrat test ($\chi^2 =4,677$; $p>.01$) se pokazao neznačajnim pa se može zaključiti da u ovome uzorku imamo podjednaku raspodjelu ispitanika s

obzirom na učenje stranoga jezika u inozemstvu u odnosu na nezavisnu varijablu – samoprocjenu dvojezičnosti.

6. ZAKLJUČAK

Na temelju teorijskih postavki iznesenih u ovome radu te analize provedenoga istraživanja, došli smo do sljedećih spoznaja:

- Definicije dvojezičnosti predložene od različitih autora uglavnom se kreću između dvaju polova: minimalističkoga viđenja prema kojemu se već i jezični kontakt smatra dvojezičnošću te maksimalističkoga koji podrazumijeva savršeno vladanje jezikom. Uočene su dvije distinkcije iz kojih proizlaze definicije, a to su: pojedinčeva naspram društvene dvojezičnosti te jezična kompetencija naspram jezične uporabe.
- Fenomen dvojezičnosti iznimno je složen proces koji je teško odrediti jednom preciznom definicijom koja bi bila legitimna za sve dvojezične pojavnosti. Ipak, smatramo da se jezična uporaba nameće kao najbitnija odrednica dvojezičnosti. Naposljetku, jezična je uporaba nužan preduvjet za nastanak dvojezičnosti. Stoga smo skloniji definirati dvojezičnost kao uporabu dvaju ili više jezika (Mackey, 1967; Weinreich, 1963; Grosjean 1994; Cook, 2003).
- Na temelju statističke analize podataka može se zaključiti da postoji značajna razlika između osoba koje se smatraju dvojezičnima i one koje se tako ne deklariraju. Da budemo precizniji, ta se razlika pokazala statistički značajnom kod sljedećih varijabli:
 - dobi početka učenja drugoga jezika,
 - samoprocjene razine jezičnoga umijeća,
 - samoprocjene jezičnih vještina,
 - jezične uporabe.
- Sociobiografski čimbenici (dob, spol i obrazovanje), boravak na stranome govornom području te motivacija za učenje jezika nisu se pokazali statistički značajnima, ali moguće je da je tomu tako i zbog relativno maloga broja ispitanika.

Može se, dakle, reći da rezultati istraživanja sugeriraju da i laici dvojezičnost povezuju s visokom razinom jezičnoga umijeća, što je u skladu s rezultatima istraživanja koje su proveli Sia i Dewaele (2006). Također, laici učestalost jezične uporabe povezuju s doživljajem

dvojezičnosti što dodatno potvrđuje važnost ove odrednice kod određenja dvojezičnosti. Iz rezultata istraživanja proizlazi i da je ranija dob početka učenja očito povezana s uspješnijim savladavanjem stranih jezika. Iz ovakvih rezultata, iako su donekle očekivani, ne nazire se značajan raskorak između laika i lingvista kada je riječ o prepoznavanju relevantnih odrednica dvojezičnosti.

LITERATURA

- Bagarić, V., Mihaljević Djigunović, J. (2007): *Definiranje komunikacijske kompetencije*, Metodika, 14, 84-103.
- Beardsmore, H.B. (1986): *Bilingualism- Basic Principles*. Multilingual Matters.
- Beardsmore, H.B. (2003): *Who's afraid of bilingualism?* U Dewaele, J.M., Housen, A., Wei, L. (ur.), *Bilingualism: Beyond Principles*: Clevedon: Multilingual Matters, 10-27.
- Bloomfield, L. (1933): *Language*. New York: Holt, Rinehar, and Winston.
- Cook, V. (ur.) (2003): *Effects of the Second Language on the First*. Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Multilingual Matters Ltd.
- Cummins, J. (1984): *Bilingualism and Special Education. Issues in Assessment and Pedagogy*. Clevedon, Avon: Multilingual Matters.
- Cummins, J. (2009): <http://www.iteachilearn.com/cummins>. (14.01.2010.)
- Dewaele, J.M., Housen A., Wei, L. (ur.), (2003): *Bilingualism: Beyond Basic Principles*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Diebold, A.R. (1964): *Incipient bilingualism*. U Hymes, D. (ur.), *Language in Culture and Society*: New York: Harper & Row, 495-511.
- Gardner, R.C. (1985): *Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation*. London: Edward Arnold.
- Grosjean, F. (1994): *Individual bilingualism*. U Asher R.E. (ur.), *The Encyclopedia of Language*: Oxford: Pergamon Press, 1656-1660.
- Hakuta, K. (1986): *Mirror of language. The Debate on Bilingualism*. New York: Basic Books.
- Halliday, M.A.K., McIntosh, A., Stevens, P. (1968): *The users and used of language*. U Fishman, J.A. (ur.), *Readings in the Sociology of Language*: The Hague: Mouton, 139-169.
- Hamers, J. F. (1981): *Psychological approaches to the development of bilinguality*. In H. Baetens Beardsmore (Ed.), *Elements of bilingual theory*. Brussels: Vrije Universiteit te Brussel, 28-47.

- Hamers, J., Blanc, M. (2000): *Bilinguality and bilingualism*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hamers, J.F., Blanc, M.H. (1989): *Bilinguality and Bilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haugen E. (1972): *The Analysis of Linguistic Borrowing*. U Haugen, E. *The Ecology of Language: Essays by Einar Haugen*: Stanford, California: Stanford University Press, 79- 109.
- Haugen, E. (1953): *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior*: Vol. 1, *The Bilingual Community XIV*, Vol. II. *The American Dialects of Norwegian VII*. University of Pennsylvania Press.
- Hockett, C.F. (1958): *A Course in Modern Linguistics*. New York. Macmillan.
- Hoffman, C. (1991): *An Introduction to Bilingualism*. London: Longman.
- Hornby, P.A. (ur.) (1977): *Bilingualism: Psychological, Social and Educational Implications*. New York: Academic Press.
- Jakobson, R. (1953): *Results of the conference of anthropologists and linguists*, IJAL Supplement, Memoir 8: 19-22.
- Jelaska, Z. (ur.), (2005): *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Mackey, W.F. (1978): *The importation of bilingual education models*. U Alatis (ur.), *International Dimensions of Bilingual Education*: Washington, DC: Georgetown University Press, 1-18.
- Mackey, W.F. (1967): *Bilingualism as a World Problem/ Le bilinguisme: phenomene mondial*. Montreal: Harvest House.
- Macnamara, J. (1967): *The bilingual's linguistic performance: a psychological overview*, *Journal of Social Issues* 23: 59-77.
- Mayor, B.M., Pugh, A.K. (ur.) (1987): *Language, Communication and Education*. Open University.
- Mohanty, A.K. (1994): *Bilingualism in a multilingual society*. Mysore: Central Institute of Indian languages.
- Paradis, M. (2004): *A neurolinguistic theory of bilingualism*. Amsterdam: J. Benjamins.
- Pavličević- Franić, D. (2003): *Razvoj pragmatične jezične kompetencije u sustavu okomito bilingvalnoga diskursa*. U Stolac, D., Ivanetić, N., Pritchard, B. (ur.), *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*: Zagreb – Rijeka, HDPL, 579-589.
- Schumann, J. H. (1976): *Social distance as a factor in second language acquisition*, *Language Learning*, 26 (1), 135-143.
- Sia, J., Dewaele, J.M. (2006): *Are you bilingual?*, *BISAL* 1, 1-19.

- Singleton, D. (2003): *Critical Period or General Age Factor(s)?* U Garcia Mayo, M.P., Garcia Lecumberri, M.S. (ur.), *Age and the Acquisition of English as a Foreign Language*. Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Multilingual Matters Ltd.
- Singleton, D. (2001): *Age and second language acquisition*, *Annual Review of Applied Linguistics*, 21, 77-89.
- Skutnabb-Kangas, T. (1984): *Bilingualism or not- the education of minorities*. Multilingual Matters. Clevedon.
- Skutnabb-Kangas, T., Toukomaa, P. (1976) *Teaching migrant children's mother tongue and learning the language of the host country in the context of the socio-cultural situation of the migrant family*. Tampere: UNESCO Report, University of Tampere Research Reports, 15.
- Stern, H. H. (1983): *Fundamental Concepts of Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Weinreich, U. (1963): *Languages in contact: Findings and Problems*. The Hague: Mouton & Co., Publishers.
- Weinreich, U. (1968): *Languages in Contact*. The Hague: Mouton.

YOU CAN'T BE AFRAID OF BILINGUALISM!

The article discusses the problem of defining bilingualism and presents an attempt to clarify linguistic definitions of bilingualism. A review of definitions shows that they are mainly based on two distinctions: individual/societal bilingualism and competence/use. It may be concluded that the state of bilingualism fluctuates somewhere between minimalist and maximalist definitions and thus typological approach is necessary to determine bilingualism more precisely. However, the author considers language use as the most important characteristic of bilingualism (Mackey, 1967; Weinreich, 1963; Cook, 2003). The goal of the research presented in the paper is to get an insight into an instinctive view of bilingualism from the point of view of lay persons. Self-rated overall proficiency in L2, self-rated skill proficiencies, age at which the learner starts second language acquisition, as well as language use have proven to be statistically significant.

Key words: definitions of bilingualism, classification, self-rated bilingualism, factors